

हाईस्कूल परीक्षा वर्ष 2013–2014

आदर्श प्रश्नपत्र

संस्कृत सामान्य

Time : 3 Hours

Maximum Marks : 100

निर्देश :- (1) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः सन्ति ।

(2) प्रश्नानां सम्मुखे अंका प्रदत्ताः ।

1. उचितविकल्पं चित्वा लिखत—
 - (i) 'दिगम्बरः' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति—
 - (अ) गुण सन्धिः (ब) व्यंजन सन्धिः
 - (स) विसर्ग सन्धिः (द) अयादि सन्धिः ।
 - (ii) "महेन्द्र" इत्यास्मिन् पदे सन्धिः अस्ति—
 - (अ) दीर्घ सन्धि (ब) गुण सन्धिः
 - (स) वृद्धि सन्धिः (द) व्यंजन सन्धिः
 - (iii) "भानूदयः" इति पदस्य सन्धिः विच्छेदः अस्ति—
 - (अ) भानु+उदयः (ब) भानू+उदयः
 - (स) भा+नूदयः (द) भानू+दयः
 - (iv) अधोलिखितेषु विसर्ग सन्धेः उदाहरणम् अस्ति—
 - (अ) हरेऽव (ब) सर्वेऽपि
 - (स) कदापि (द) सोऽपि
 - (v) "विद्या माता इव रक्षति" अस्मिन् वाक्ये अव्ययम् अस्ति
 - (अ) विद्या (ब) माता
 - (स) इव (द) रक्षति ।
- 2.(i) 'यथाविधिः' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति—
 - (अ) द्वितीया तत्पुरुष समासः (ब) अव्ययी भाव समासः
 - (स) बहुब्रीहि समासः (द) कर्मधारय समासः

- (ii) "द्वंद्व समासस्य" उदाहरणम् अस्ति—
 (अ) पीताम्बरं (ब) प्रतिदिनम्
 (स) पितरौ (द) कृष्ण सर्पः
- (iii) अव्ययीभावसमासः नास्ति—
 (अ) प्रतिदिनम् (ब) उपकृष्णम्
 (स) यथाशक्तिः (द) असमर्थः
- (iv) अधोलिखितेषु उपसर्गः नास्ति—
 (अ) प्रहार (ब) अपवाद
 (स) वियोग (द) कदा
- (v) अधोलिखितेषु उपसर्गः अस्ति—
 (अ) यत्र (ब) एव
 (स) तावत् (द) अपि ।
- 3.(i) "पास्यति" इत्यस्मिन् पदे लकार अस्ति ।
 (अ) लट्लकारः (ब) लृट्लकारः
 (स) लडलकारः (द) लोट्लकारः
- (ii) "भविष्यसि" शब्दे पुरुषः अस्ति—
 (अ) अन्य पुरुषः (ब) प्रथम पुरुषः
 (स) मध्यम पुरुषः (द) उत्तम पुरुषः
- (iii) "भवेयुः" इत्यस्मिन् पदे वचनम् अस्ति—
 (अ) एक वचनम् (ब) द्विवचनम्
 (स) बहुवचनम्
- (iv) "लभस्व" इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति—
 (अ) लभ् (ब) लभव
 (स) लभस (द) लभेस ।
- (v) अधोलिखितेषु अव्ययम् नास्ति
 (अ) अद्य (ब) अत्र
 (स) कुत्र (द) उप

4. (i) "क्तवतु" प्रत्ययस्योदाहरणनास्ति ।
 (अ) गणुवान (ब) पठितवान
 (स) सेवमानः (द) गतः
- (ii) "पठित्वा" इत्यस्मिन् पदे प्रत्यय अस्ति—
 (अ) क्त्वा (ब) तव्य
 (स) क्तवतु (द) शतृ
- (iii) सर्व+त्रल इत्यस्य पदम् भविष्यति—
 (अ) सर्वम् (ब) सर्वत्रल
 (स) सर्वत्र (द) सर्वल
- (iv) "तुमुन" प्रत्ययस्य उदाहरणम् अस्ति—
 (अ) पठितुम् (ब) गतव्य
 (स) आदाय (द) हसन
- (v) परार्थं कुर्वाणा नावेक्षन्ते प्रतिक्रियाम् ।
 (अ) सन्तः (ब) सन्ता
 (स) सताम् (द) संतानाम् ।
5. प्रदत्तशब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयत—
 (बहवः, समयः, मार्गायास, वाग्मिता, वेदाध्ययनम्)
- (i) पथिकाः परिहन्ति स्म
 (ii) गुरुकुल शिष्याः आसन्
 (iii) मैत्रेयी कुर्वती आसीत् ।
 (iv) अन्येषां वस्तूनाम् अपेक्षया अधिकः महत्वपूर्णं वर्तते ।
 (v) मितं च सारं च वचोहि ।
6. अधोलिखितेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि एक वाक्येन संस्कृत भाषायां लिखत ।
 (i) दयानंदस्य जन्म नाम किम् आसीत्?
 (ii) किं महत् पापम् अस्ति ?
 (iii) सुतापेक्षी कः आसीत् ?
 (iv) संस्कृत भाषा कस्य पोषणं करोति ?

7. अधोलिखितेषु शब्दानां रूपाणि निर्देशानुसारं (त्रिषु वचनेषु) लिखत—(केचित् द्वे)

(i) राम – चतुर्थी विभक्तिः

(ii) युष्मद् – तृतीया विभक्तिः

(iii) राजन – प्रथमा विभक्ति

(iv) नदी – द्वितीया विभक्तिः

8. 'साधुना' अथवा 'कवीनाम्'— इति शब्दस्य विभक्ति वचनं च लिखत ।

9. अधोलिखितेषु गद्यांशद्वयं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत—

(अ) वरुण देवः वृष्टिं वर्षति । सूर्यदेवः प्रकाशं प्रयच्छति, भूमाता वृक्षस्य आधारभूता अस्ति । वायु अनिलं ददाति । वे सर्वे वृक्षं पालयन्ति पोषयन्ति च । ते न कदापि 'मम अधिकारः वर्तते । "इति अवदन् । ते सर्वे परोपकारिणः । परं यूयं सर्वे परोपकारिणः वृक्षस्य साहाय्यं स्वीकृत्य तमेव नाशयितुं कृतसंकल्पा यूयं स्वाश्रयमेव नाशयथ । अस्मिन् वृक्षे छिन्ने सति यूयं कुत्र गच्छथ ?

प्रश्नाः—1 कः वृष्टिं वर्षति ?

2. सूर्यदेवः किं प्रयच्छति ?

3. वृक्षस्य आधारभूता का ?

4. वायुः किं ददाति ?

5. परोपकारिणः इति पदस्य विलोम पदः लिखत ?

(ब) महर्षेः दयानन्दस्य जन्म गुर्जर प्रदेशे ब्राम्हण परिवारे फरवरी मासे द्वादशे दिनांके चतुर्विंश— त्युत्त्राऽष्टादशशततमे ईशवीये वर्षे अभवत् । अस्य जन्मनाम मूलशंकरःआसीत् । यदा एषः षोडशवर्षीयःजातः तदा अस्य भगिनी स्वर्ग गताः । वर्ष त्रयान्तरं चास्य पितृव्योऽपि दिवंगतः । गृहे अन्येषुजनेष विल्यत्सु अयं संसारस्य अनित्यतां विचारयन् " "कथमहम् अमरो भवेयम् ।" इति चिन्तयामास ।

प्रश्नः— 1. महर्षेः दयानन्दस्य जन्म कुत्र कदा च अभवत् ?

2. अस्य जन्मनाम् किमासीत् ?

3. मूलशंकरस्य भगिनी कदा स्वर्ग गता ?

4. "कथमहम् अमरो भवेयम्" इति कः चिन्तयामास ?

5. "दिवम्" इति पदस्य विलोमपदं लिखत ।

(स) सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत् । सः एकदा अश्वमेधयागं कृतवान् । यागस्य अन्ते यागस्य अश्वः यत्र-तत्र संचारं कृतवान् । अश्वमेधं कृत्वा सगरः स्वयम् इन्द्रः भविष्यति इति देवेन्द्रस्य असूया आसीत् । तस्मात् सः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्गं चिन्तितवान् । ततः अश्वं गृहीत्वा पाताललोके कपिलमुनेः पुरतः स्थापितवान् । तदा मुनिः तपः कुर्वन् ध्याने आसीत् । अतः सः किमपि न ज्ञातवान् ।

प्रश्न 1. सूर्यवंशस्य राजा कः आसीत् ?

2. सः एकदा किं कृतवान् ?

3. यागस्य अश्वः कुत्र संचारं कृतवान् ?

4. कः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्गं चिन्तितवान् ?

5. इन्द्रः अश्वं गृहीत्वा पाताल लोके कस्य पुरतः स्थापितवान् ?

10. अधोलिखित पद्यांशानि पठित्वा संस्कृत भाषायां प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखित (केचित द्वे)

(अ) केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं द्वारा न चन्द्रोज्ज्वलाः,

न स्नानं विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः ।

वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृताधार्यते,

क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणम् भूषणम् ॥

प्रश्न 1. चन्द्रोज्ज्वला हारा कं न विभूषयन्ति ?

2. वाण्येका पुरुषं किं करोति ?

3. कानि खलु क्षीयन्ते ?

4. सततं भूषणं किम् ?

5. सततं इति शब्दस्य समानार्थी पदं लिखत ।

(ब) मत्ता गजेन्द्रा मुदिता गवेन्द्रा, वनेषु विक्रान्तरा मृगेन्द्राः ।

रम्या नगेन्द्रा निभृता नरेन्द्राः, प्रकीडितो वारिधरैः सुरेन्द्रः ॥

प्रश्न 1. मत्ताः के ?

2. गवेन्द्राः कीदृशः भवन्ति ?

3. वनेषु विक्रान्तराः के ?

4. के निभृताः सन्ति ?

5. सुरेन्द्रः कैः सह प्रकीडितः ।

(स) ऊँ यज्जाग्रतो दूरमुदैति दैवं तदु सुप्तस्य तथैवेति ।
दूरगडमं ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥

- प्रश्न 1. कस्य मनः दूरम उदैति ?
2. कः दूरगडमं अस्ति ?
3. ज्योतिषाम् एकं ज्योतिः कः ?
4. मे मनः किमस्तु ?
5. "शिव" इति शब्दस्य विलोम शब्दं लिखत ।

11 युग्ममेलनं कुरुत -

1. रामनाथपुरम	(i)	न प्रारभ्यते
2. प्रसववेदनया	(ii)	रामदेवः
3. नीचैः	(iii)	आदिकविवाल्मीकिना
4. आदि कविना	(iv)	पीड्यमाना

12. शुद्धवाक्यानां समक्षं "आम्" अशुद्धवाक्यानां समक्षं "न" इति लिखत-

1. वृक्षाणां छेदनं महत् पापम् ।
2. यशोधरा राहुलस्य माता आसीत् ।
3. संस्कृतं विश्वस्य महत्तमा भाषा नास्ति ।
4. रघु वरतन्तुः शिष्यः आसीत् ।

13. अधोलिखितेषु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत-

1. के मार्गायासं परिहरन्ति स्म ?
2. गंगा किम् हन्ति ?
3. दयानंदस्य जन्म कस्मिन् प्रदेशे अभवत् ?
4. घनोपगूढं किम् ?
5. सूर्यवंशस्य राजा कः आसीत् ?

14. प्रश्नपत्रे समागतान् श्लोकान् विहाय स्वपाठ्यपुस्तकात् सुभाषितद्वयं लिखत ।

15. छात्रवृत्त्यर्थम् स्वस्य विद्यालयस्य प्राचार्यं प्रति संस्कृतभाषायां प्रार्थनापत्रं लिखत ।

अथवा

दिनत्रयस्य अवकाशार्थं स्वप्राचार्यं प्रति संस्कृतभाषायां पत्रं लिखत ।

16. अधोलिखितेषु पंच अशुद्धकारक वाक्यानां शुद्धिं करणीया—

1. श्री गणेशं नमः ।
2. मम दुग्धं रोचते ।
3. वृक्षस्य पत्रम् पतति ।
4. सः नगरः गच्छति ।
5. बालकः कन्दुकस्य क्रीडति ।
6. मम जननी भोजनं पचन्ति ।

17. अधोलिखित वाक्यानां कथानुसारेण क्रम संयोजनं कुरुत —

1. ततः वासुदेवः रामनाथपुरं प्राप्य रामदेवस्य गृहम् अगच्छत ।
2. गंगातीरे मार्कण्डेयः नाम कश्चन मुनिः वसति स्म ।
3. किञ्चिदग्रे गतः वासुदेवः कश्चित् देवालयम् अपश्यत् ।
4. शिष्यः अन्नन्तरं रामनाथपुरं प्रति प्रस्थितवान् ।
5. वासुदेवः तस्य प्रियशिष्यः आसीत् ।

18. अधोलिखितम् अपठित गद्यांशं सम्यक् पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत ।

सतां सज्जनानां, संगतिः सम्पर्कः संसर्गो वा सत्संगतिः । इति कथ्यते । वस्तुतः सत्सङ्घात एव मानवः समुन्नतो भवति । सज्जनानां संसर्गेण जनः सज्जनः भवति, दुर्जनानां संसर्गेण च दुर्जनः भवति । स्थाने एवोक्तं 'संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति इति । अतः स्वसमुन्नतिं इच्छता जनेन सर्वदा सतामेव संगतिर्विधेया ।

उपर्युक्त गद्यांश पठित्वा प्रश्नानामुत्तराणि लिखत ।

1. अस्य गद्यांशस्य शीर्षकं लिखत ।
2. स्वसमुन्नतिम् इच्छता जनेन किं करणीयम् ?
3. दुर्जनः शब्दस्य विलोम शब्दं लिखत ।
4. केन जनः सज्जनः भवति ?
5. गद्यांशस्यास्य सारं लिखत ।

19. अद्योलखलतेषु ँकं वलषयं सूवलकृत्य दशमवलक्येषु संसुकृत ढलषलयां नलढंध ललखलत–

1. उत्सवः (दीडलवलः)
2. संसुकृतढलषयाः महत्वम्
3. छात्रजीवनम्
4. सदाचारः

– – XX – –

हाईस्कूल परीक्षा 2013-14

आदर्श उत्तर

संस्कृत सामान्य

समय : 3 घण्टे

पूर्णांक : 100

1. उचित विकल्प चित्वा लिखत् ।

- i. (ब) व्यंजन सन्धिः
- ii. गणु सन्धिः
- iii. (अ) भानु+उदयः
- iv. (द) सोऽपि
- v.. (स) इव

2. i. (ब) अव्ययीभाव समासः

- ii.. (स) पितरौ
- iii.. (द) असमर्थः
- iv. (द) कदा
- v. (द) अपि

3. i. (ब) लृटलकार

- ii. (स) मध्यम पुरुष
- iii. (स) बहुवचन
- iv. (अ) लभ्
- v. (द) उप

4. i. (ब) पठितवान्

- ii. (अ) क्त्वा
- iii. (स) सर्वत्र
- iv. (अ) पठितुम्
- v. (अ) सन्तः

5.
 1. मार्गायासं
 2. बहवः
 3. वेदाध्ययनम्
 4. समयः
 5. वाग्मिता
6. अधोलिखितेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि एक वाक्येन संस्कृत भाषायां लिखत ।
 1. दयानन्दस्य जन्मनाम मूलशंकरः आसीत् ।
 2. वृक्षाणां छेदनं महत् पापम् अस्ति ।
 3. सुतापेक्षी वृद्धः आसीत् ।
 4. संस्कृत भाषा विश्वबंधुत्वस्य पोषणं करोति ।
7.
 1. राम—चतुर्थीविभक्ति रामाय रामाभ्याम् रामेभ्यः
 2. युष्मद्—तृतीया विभक्ति—त्वया युवाभ्याम् युष्माभिः ।
 3. राजन्— प्रथमा विभक्ति — राजा राजानौ राजानः
 4. नदी — द्वितीया विभक्ति—नदीम् नद्यो नदीः
8. साधुना—तृतीया विभक्तिः एकवचनम्
अथवा
कवीनाम्—षष्ठी विभक्तिः, बहुवचनम्
- 9.अ
 1. वरुणदेवः वृष्टिं वर्षति ।
 2. सूर्यदेवः प्रकाशं प्रयच्छति ।
 3. वृक्षस्य आधारभूता भूमाता अस्ति ।
 4. वायुः अनिलं ददाति ।
 5. स्वार्थिनः ।
- ख.
 1. महर्षेः दयानन्दस्य जन्म गुर्जर प्रदेशे फरवरी मासे द्वादशे दिनांके चतुविंशत्युतराऽष्टादशशतमे ईशवीये वर्षे अभवत् ।
 2. अस्य जन्मनाम मूलशंकरः आसीत् ।
 3. यदा मूलशंकरः षोडशवर्षीयः जातः तदा अस्य भगिनी स्वर्गं गता ।
 4. “कथमहम अमरो भवेयम्” इति मूलशंकरः चिन्तयामास ।

5. "दिवम" इति पदस्य विलोम पदं "नरकं"
- स. 1 सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत् ।
 2 सः एकदा अश्वमेधयागं कृतवान् ।
 3 यागस्य अश्वः यत्र-तत्र संचारं कृतवान् ।
 4 इन्द्रः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्गं चिन्तितवान् ।
 5 इन्द्रः अश्वं गृहीत्वा पाताल लोके कपिल मुनेः पुरतः स्थापितवान् ।
- 10.अ 1 चन्द्रोज्ज्वलाः हारा पुरुषं न विभूषयन्ति ।
 2 वाण्येका पुरुषं समलं करोति ।
 3 भूषणानि खलु क्षीयन्ते ।
 4 सततं वाग्भूषणम् भूषणमस्ति ।
 5 "सततं" इति शब्दस्य समानार्थी पदं "निरंतरं" ।
- ब. 1 मत्ताः गजेन्द्राः सन्ति ।
 2 गवेन्द्रा मुदिताः भवन्ति ।
 3 वनेषु विक्रान्तराः मृगेन्द्राः ।
 4 नरेन्द्राः निभृताः सन्ति ।
 5 सुरेन्द्रः वारिधरैः सह प्रकीडितः ।
- स. 1 जाग्रतः मनः दूरम् उदैति ।
 2 मनः दूरगमम् अस्ति ।
 3 ज्योतिषाम् एकं ज्योतिः मनः अस्ति ।
 4 मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ।
 5 "शिव" इति शब्दस्य विलोम शब्द "अशिव" !
11. "अ" "ब"
1. रामनाथपुरम् रामदेवः
 2. प्रसववेदनया पीडयमाना
 3. नीचैः न प्रारभ्यते
 4. आदिकविना आदिकवि वाल्मीकिना

12. 1. आम्
2. आम्
3. न
4. न
- 13 1. पथिका:
2. पापम्
3. गुर्जर प्रदेशे
4. गगनम्
5. सगरः
14. 1. गंगा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ।
पापं तापं च दैन्यं च धनन्ति सन्तो महाशयाः
2. सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः
सत्येन वाति वायुश्च सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥
15. छात्रवृत्त्यर्थम् आवेदनपत्रम्
माननीयाः प्राचार्य महोदयाः
शासकीय उच्चतर माध्यमिक विद्यालयः
रहलीनगरम्, मध्यप्रदेशः

विषयः— छात्रवृत्ति प्रदानार्थम् आवेदनम् ।

महोदयः,

अहं सविनयं निवेदयामि यत् मम पितुः आर्थिकस्थितिः शोचनीया वर्तते । अहं शिक्षण-शुल्कम् अपि दातुम् असमर्था अस्मि । अतः मम कृते श्रीमन्तः छात्रवृत्तिं दापयन्तु इति प्रार्थये ।

दिनांक

विनयावता
अनुपमा मिश्रा
कक्षा दशमी "ब" वर्ग

16. 1. श्री गणेशाय नमः ।
2. मह्यं दुग्धं रोचते ।
3. वृक्षात् पत्रं पतति ।
4. सः नगरं गच्छति ।
5. बालकः कन्दुकेन क्रीडति ।
6. मम जननी भोजनं पचति ।
17. 1. गंगातीरे मार्कण्डेयः नाम कश्चन् मुनिः वसतिस्म ।
2. वासुदेवः तस्य प्रियशिष्यः आसीत् ।
3. किञ्चिदग्रे गतः वासुदेवः कञ्चित् देवालयम् अपश्यत् ।
4. शिष्यः अनन्तरं रामनाथपुरं प्रति प्रस्थितवान् ।
5. ततः वासुदेवः रामनाथपुरं प्राप्य रामदेवस्य गृहम् अगच्छत् ।
18. 1. सत्संगतिः
2. सज्जनानां संसर्गेण जनः सज्जनः भवति ।
3. स्वसमुन्नतिम् इच्छता जनेन सर्वदा सतामेव संगतिर्विधेया ।
4. गद्यांशस्यास्य सारं यत् सर्वदा । सतामेव संगतिः करणीया इति ।
5. दुर्जनः शब्दस्य विलोमशब्दं "सज्जनः इति ।
19. उत्सवः (दीपावलिः)
1. भारतवर्षे अनेके उत्सवाः भवन्तिः तेषु उत्सवेषु दीपावलीः एकः मुख्यः धार्मिकः उत्सवः अस्ति ।

2. दीपावलिः कार्तिक मासे कृष्णपक्षे अमावस्यायां भवति । मनुष्याः गृहाणि सुधया आगडनं च गोमयेन लिम्पन्ति ।
3. जनाः रात्रौ तैलेः वर्तिकाभिः च पूर्णान् दीपान् प्रज्वालयन्ति ।
4. ते धनदेव्याः लक्ष्म्याः पूजनं कुर्वन्ति । दीपैः नगरं प्रकाशितं भवति ।
5. बालाः बहुप्रकारकैः स्फोटकैः मनोविनोदयन्ति ।
6. दीपावली समये वणिजोऽपि स्वान् आपणान् बहुविधं सज्जयन्ति ।
7. विद्युदीपकानां प्रकाशः आपणेषु नितरां शोभते ।
8. नानविधानि वस्तूनि क्रयविक्रयार्थं प्रसारितानि भवन्ति ।
9. अयं कालः नात्युष्णो नाप्यतिशीतो भवति ।
10. तेन मोदन्तेऽस्मिन् महोत्सवे नराः नार्यश्च ।

-- X X --